

18 Zilkade 742 (25 Nisan 1342) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Bâbünnasr Kabristanı'na defnedildi. Bu tarih 743 olarak da kaydedilmiştir.

Eserleri. 1. el-Mücd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd. Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *el-Bahrü'l-muhtâş* adlı tefsirindeki i'râbü'l-Kur'ân'la ilgili bilgilerin tefsire dair açıklamalardan ayıklanarak bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir eserdir. Burhânedin İbn Ferhûn, kitabın Sefâkusî'nin kardeşi Şemseddin Muhammed'in iştirakiyle telif edildiğini söylüyorsa da (*ed-Dibâcü'l-müzheb*, I, 279) Tinbüktî bu bilgiye güvenilemeyeceğini, i'râbü'l-Kur'ân konusunda Ebû Hayyân'ın kaynaklarda zikredilen iki talebesinden birinin Sefâkusî, diğerinin Semîn diye bilinen Şehâbeddin Ahmed b. Abdüddâim el-Halebî olduğunu, Semîn'in aynı konuda *el-Maşûn* (*ed-Dürü'l-maşûn fi 'ilmi'l-kitâbi'l-mübîn*, Beyrut 1402/1982) diye adlandırdığı, Sefâkusî'nin eserinden daha geniş bir çalışmasının bulunduğunu belirtmiş, dolayısıyla i'râbü'l-Kur'ân'a dair çalışma yapan diğer âlimle Semîn'in anlaşılması gerektiğine dikkat çekmiştir (*Neylül-ibtihâc*, s. 43). Sefâkusî başka kaynaklardan ve özellikle Ebû'l-Bekâ el-Ukberî ile Mekki b. Ebû Tâlib gibi âlimlerin eserlerinden istifade ederek Kur'an'da i'rab çalışmalarına zenginlik katmış, gerekli nakillerden sonra yaptığı açıklamalarla eserini genişletmiş, bu arada kiraat meselelerini ele alıp zikrettiği çeşitli vecihleri sahiplerine nisbet etmiş ve Kur'an'ın tamamının i'rabıyla ilgili önemli bilgiler ortaya koymuştur. Çeşitli kütüphanelerde elliden fazla yazma nüshası bulunan ve Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülazîz el-Hamrûnî tarafından *İhtisârü İ'râbi'l-Kur'ân* adıyla kısaltılan eseri (Brockelmann, II, 350; *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 389) Mûsâ Muhammed Zenîn yayımlamıştır (bk. bibl.). İbn Nâsirüddin'e nisbet edilen *Muhtâşurü İ'râbi'l-Kur'ân li's-Sefâkusî* adlı eser de Sefâkusî'nin bu kitabının bir başka muhtâsarı olmalıdır (*DİA*, XX, 228). **2. et-Tuhtetü'l-vefiyye bi-me'âni hurûfi'l-'Arabîyye.** İki bölüm halinde düzenlenen nahivle ilgili bir risâle olup birinci bölümde harfler kendilerinden sonra gelen kelime veya cümle üzerinde amel edip etmemeleri açısından (cer harfleri, cezmedenler, nasbedenler gibi) ele alınmış, ikinci bölümde taşdıkları isimler bakımından (atîf, nidâ, istifham, istisna harfleri gibi) incelenmiş, konular açıklanırken âyet ve şiirlerden bolca örnek verilmiştir (nşr. Sâlih b. Hüseyin el-Âid, bk. bibl.). **3. Şerhu'l-Muhtâsar.** İbnü'l-Hâcib'in fûrû-ı fıkha da-

ir *el-Muhtâşurü'l-fer'î* adlı eserinin şerhidir. **4. Aşkâmü'l-Kur'ân.** Kaynaklarda zikredilmeyen eserin 758 (1357) yılında istinsah edilmiş bir nüshasının el-Haremü'n-Nebevî'de (nr. 228) bulunduğu belirtilmiştir (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 387). **5. er-Ravzû'l-erîc fi mes'ele'ti's-şihric.** Satın alındıktan sonra içinde üzeri kapalı büyük bir havuzun bulunduğu tesbit edilen araziyle ilgili olarak sorulan bir soru üzerine kaleme alındığı anlaşılan risâlede müellif Mâlikî fakihlerine muhalefet etmiştir. **6. İsmâ'u'l-mü'ezzinîn halfe'l-imâm** (son iki eser için bk. Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 42).

BİBLİYOGRAFYA :

Sefâkusî, *el-Mücd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd* (nşr. Mûsâ M. Zenîn), Trablus 1401, neşredenin girişi, s. 17-31; a.m.f., *et-Tuhtetü'l-vefiyye bi-me'âni hurûfi'l-'Arabîyye* (nşr. Sâlih b. Hüseyin el-Âid, *Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 19 [Riyad 1418/1997] içinde), s. 209-293; Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtâş bi'l-muhtâddîn* (nşr. M. el-Habîb el-Hîle), Tâif 1408/1988, s. 64; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 138-139; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, I, 279-280; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 55; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 425; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylül-ibtihâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme), Trablus 1408/1989, s. 42-45; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 209; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 350; *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân, mahtûâtü't-tefsir ve 'ulûmüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, I, 387-389; M. Yaşar Kandemir, "İbn Nâsirüddin", *DİA*, XX, 228; Muhammed Mev'îd, "es-Sefâkusî", *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye*, Dımaşk 2004, X, 891-892.

TAYYAR ALTIKULAÇ

SEFÂRET

(bk. ELÇİ).

SEFÂRETNÂME

(سفارتنامه)

Yabancı ülkelere gönderilen elçilik heyeti raporları.

Devleti temsilen yabancı ülkelere gönderilen elçilere verilen *sefir* (çoğulu *süferâ*) adı eski bir kullanımdır (Halîl b. Ahmed, VII, 247). Arapça'da ilk dönemlerde elçiler veya elçilik heyetlerinin kendi görevleriyle ilgili hazırladıkları resmî raporları yahut diğer bilgi ve izlenimlerini içeren eserler için özel bir ad kullanılmadığı, bunların seyahatnâme türü içinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Modern zamanlarda seyahatnâme literatürü karşılığında *edebü'r-rihle*, *edebü'r-rahâlât*, elçilikle ilgili yolculuklara da *er-rihletü's-sifariyye* denilmiştir.

Hz. Peygamber'in yabancı hükümdarlara gönderdiği elçilerin başlarından geçen olaylarla ilgili kendisine bilgi sundukları şüphesizdir. Ayrıca henüz merkezî devletin bünyesine girmemiş kabile temsilcilerinin onları yollayan kabile reislerine sözlü olarak bilgi verdiklerinde şüphe yoktur. Bu olaylarla ilgili bilgiler İslâm tarih ve hadis kaynaklarında yer almakla birlikte bunlar bir rapor gibi kaleme alınmış belgeler değildir. Daha sonraları yabancı ülkelere gönderilen elçilerin yola çıkışlarından başlayarak gittikleri yerlerde şahit oldukları olaylar, geçtikleri bölgelerin coğrafyası ve insanları hakkında gözlemleri, yaptıkları görüşmeler ve siyasî hadiselerle ilgili verdikleri yazılı bilgiler geniş anlamda *sefâret-nâme* diye anılmıştır. Bu terim, Osmanlı tarihinin belli bir döneminden sonraki resmî elçilik raporlarıyla alâkalı olarak özel bir anlam kazanmışsa da bu uygulamanın daha öncelere uzanan bir geçmişinin bulunduğu ve sadece Osmanlılar'a münhasır olmadığı anlaşılmaktadır.

Endülüs Emevî Hükümdarı II. Abdurrahman tarafından 208 (824) yılında Normanlar'a elçi olarak gönderilen şair Yahyâ b. Hakem el-Gazzâl el-Bekrî onların âdetleri, kral ve kraliçesiyle ilgili izlenimlerini anlatmış, İbrâhim b. Ya'kûb et-Turtûşî adlı bir yahudi 289'da (902) Kurtuba (Cordoba) hükümdarının elçisi sıfatıyla Alman İmparatoru Otto'yu ziyaret edip Alman ve Slav topraklarına dair gözlem ve izlenimleri hakkında bazı bilgiler vermiştir. Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh tarafından İdil (İtil) Bulgar Hükümdarı Almış Han'a yollanan heyet içinde yer alan İbn Fadlân'ın seyahatnâmesi, kısmen de olsa İslâm tarihinde sefâretnâme türü eserlerin ilk örnekleri arasında sayılabilir. Bir saray görevlisi olan ve 331'de (943) Buhara Sâmanî emirinin kızını krallarına istemek üzere gelen Çin heyetini ülkelerine götürmesi için Nasr b. Ahmed tarafından rehber tayin edilen Ebû Dülef Mis'ar b. Mûhelhil'in seyahatlerini anlattığı, risâleler şeklinde kaleme alınmış rihleleri de (*DİA*, XXX, 176-177) bu türden saymak mümkündür.

Bazı Avrupalı krallarla elçilik münasebetleri bulunan Timurlular'ın Çinliler'le daha sıkı ilişkileri olmuş, karşılıklı gönderilen elçiler aradaki ihtilâfları gidermek ve ticarî ilişkileri geliştirmek gibi görevler üstlenmiştir. 1419 veya 1420'de Şâhruh'un Ming hânedanının hüküm sürdüğü Pekin'e gönderdiği elçilik heyeti içinde yer alan Gıyâseddin Muhammed Nakkâş-ı Tebrîzî yolculuk sırasında ve orada gördükleriyle ilgili izlenimlerini kaleme almıştır. Eseri

'Acâ'ibü'l-İleğâ'if (Sefernâme-i Çin, Hıttây-nâme) adıyla tanınmaktadır. Gıyâseddin'in raporu, Herat'tan Pekin'e kadar olan yolculuğunu ve Pekin'de gördüklerini anlattığı iki bölümden oluşmaktadır. Gıyâseddin'in eserinin Şeyhülislam Çelebizâde Âsım Efendi tarafından 1140 (1727-28) yılında yapılan tercümesini Ali Emîrî Efendi yayımlamıştır (İstanbul 1331). Bu eserle, Şâhruh döneminde Çin'den Herat'a elçi olarak gelen Ch'en Ch'eng'in elçilik raporu Gülçin Çandarlıoğlu tarafından değerlendirilmeler ve notlarla birlikte neşredilmiştir (bk. bibl.). XVI. yüzyıl başlarında Çin'e giden Ali Ekber'in önce Yavuz Sultan Selim'e, ardından Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu Hıttây-nâme adlı eserinde Gıyâseddin Nakkaş'ın yazdıklarından yararlandığı tahmin edilmektedir (DİA, XVII, 404-405). Zeki Velidi Togan'ın Tarihî Usûl (s. 246 vd.) adlı kitabında "Türk Tarihiyle İlgisi Olan Seyahat Kitapları" başlığı altında zikrettiği kaynakların bir kısmı elçilik raporlarıyla ilgili olup sefâretnâme türünde eserlerdir.

Fas Sa'diler Sultanı Zeydân b. Ahmed el-Mansûr'un tercümanı Ahmed b. Kâsım el-Hacerî el-Endelûsî 1018-1020 (1609-1611) yılları arasında, Endülûs'ten çıkarılan Moriskolar'la ilgili olarak Fransa ve Hollanda'ya elçilik sıfatıyla seyahati esnasındaki izlenimlerini ve yaptığı dinî muhtevalı tartışmaları Nâsırü'd-dîn 'ale'l-kavmi'l-kâfirîn, Fas Alevî (Filâfî) Sultanı Mevlây İsmâ'il'in, 1102'de (1690-91) İspanyollar'a esir düşen müslümanların serbest bırakılması ve diğer bazı konular için İspanya Kralı II. Carlos'a elçi olarak gönderdiği Vezir Muhammed b. Abdülvehhâb el-Gassânî bu seyahat izlenimlerini Rihletü'l-vezîr fi'ttikâki'l-esîr, Fas Filâfî Sultanı III. Mevlây Muhammed'in 1766'da İspanya'ya elçi sıfatıyla yolladığı Ahmed b. Mehdî el-Gazâlî siyasi müzakere ve izlenimlerini Netîcetü'l-ictihâd fi'l-mühâdene ve'l-cihâd adıyla kaleme almıştır. Yine III. Mevlây Muhammed'in 1779'da İspanya Kralı III. Carlos'a aralarındaki antlaşmayı yenilemek ve müslüman esirleri kurtarmak için gönderdiği Vezir İbn Osman el-Miknâsî bu izlenimlerini el-İksîr fi fekâki'l-esîr, 1782'de Malta ve Napoli'ye müslüman esirleri kurtarmak için yaptığı elçilik izlenimlerini el-Bedrû's-sâfir fi'ttikâki'l-üsârâ min yedi'l-'aduvvi'l-kâfir ve 1785-1788 yılları arasında önce İstanbul'a elçilik, ardından Haremeyn'e hac için yaptığı seyahatin izlenimlerini İhrâzû'l-mu'allâ ve'r-raķib fi haccı Beytillâhi'l-harâm ve ziyâreti'l-Kudsî's-şerîf ve'l-Halîl ve't-teberrük bi-kabri'l-Habîb adlı eserlerinde toplamış-

tır. IV. Mevlây Muhammed'in Napolyon'a elçilik göreviyle yolladığı, İbn İdrîs diye tanınan İdrîs b. Muhammed el-Amrâvî izlenimlerini Tuħfetü'l-meliki'l-'azîz bi-memleketi Bâriz, İngiltere Kraliçesi Victoria'ya gönderdiği heyetin başkanı Abdurrahman el-Fâsî de er-Rihletü'l-İbrîziyye ile'd-diyâri'l-İncilîziyye adıyla kaleme almıştır (ayrıca bk. ELÇİ; SEYAHAT-NÂME).

BİBLİYOGRAFYA :

Hafîl b. Ahmed, Kitabü'l-'Ayn (nşr. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâfî), Beyrut 1408/1988, VII, 247; Clavijo, Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 2007, s. 16, 17; İbn Osman el-Miknâsî, el-İksîr fi fekâki'l-esîr (nşr. Muhammed el-Fâsî), Rabat 1965, neşreden giriş, s. c-s; Ramazan Şeşen, İbn Fazlan Seyahatnâmesi, İstanbul 1975, s. 9-10, 11; Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 343, 375; Zeki Velidi Togan, Tarihî Usûl, İstanbul 1981, s. 246, 247, 248, 249, 250, 251 vd.; Zirikî, el-'A'lâm (Fethullah), I, 198, 260; VIII, 143; Gülçin Çandarlıoğlu, Orta Asya'da Timurîler, Çin'de Ming Münaşbetleri, Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu, İstanbul 1995, s. 12, 13, 25 vd., 47 vd., 75 vd.; Melike ez-Zâhidî, "er-Rihletü's-Sifâriyye el-Magribiyye ilâ Evrûbbâ kitâb 'el-Bedrû's-sâfir" nümûzen", er-Rihle beyne's-şark ve'l-garb (nşr. Muhammed Hamâm), Dârülbeyzâ 2003, s. 159 vd.; Pakalın, III, 138-139; Ahmet Taşagül, "Hitây-nâme", DİA, XVII, 404-405; Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İbn Fadlân", a.e., XIX, 477-479; İnci Koçak, "Mis'ar b. Mühelhil", a.e., XXX, 176-177.

NEBİ BOZKURT

Osmanlılar'da. Osmanlılar'da elçilik heyetlerini belirtmek için kullanılan sefâret tabiri, aynı zamanda bu heyetin başında yer alan elçinin / sefirin faaliyetleriyle ilgili olarak tuttuğu raporları da tanımlayarak sefâretnâme teriminin oluşmasını sağlamıştır. İlk dönemlerden itibaren ve daha yaygın biçimde sefir yerine elçi kelimesi kullanılmakla beraber bunların raporları sefâretnâme diye anılmıştır. Sefâretnâme tanzimi yalnız Osmanlılar'a ait bir husus olmayıp devletlerin başka hükümetler katına kalıcı veya geçici olmak üzere gönderdikleri elçilerin dönüşlerinin ardından birer rapor sunmaları örneklenebilen bir olgudur. Meselâ Emevîler döneminde Bizans'a yollanan elçiler dönüşlerinde halifeyle temasları hakkında sözlü bilgi verirlerdi. Sefâretle ilgili bilgilendirmeler daha sonra bizzat elçinin kendisi veya bir başkası tarafından yazılı hale getirilirdi (Kaplony, s. 385, 399). Osmanlılar'daki uygulamayı özgün kılan husus, dış ilişkilerde diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi dâimî elçiliklerin çok geç açılması (1792), dolayısıyla olağan üstü durumlar sebebiyle gönderilen elçilerin (merasim elçileri) raporlarının

kendine has bir tür ve kaynak oluşturmasıdır. Sefâretnâmeler bu anlamda, çeşitli merkezlerde görev yapan Venedik elçilerinin sefâret hizmetleri sonunda senato huzurunda okudukları raporlara benzetilmiştir. Bu kıyaslamaya rağmen Osmanlı sefâretnâmelerinin siyasi içerik yönünden genelde kaynak değerleri düşüktür, dâimî elçilik bulundurulmaması sebebiyle Venedik raporlarına oranla sayıları da pek azdır. Sefâretnâmeler, edebî tür olarak seyahatnâme ve hâtıratla siyasi taktir (rapor) özelliklerini değişkenlik göstererek bünyesinde barındırır. Nitekim Franz Taeschner, Osmanlı edebiyatıyla ilgili değerlendirmesinde bunları siyasi olduğu kadar seyahat literatürü şeklinde de kabul eder (HOR., V/1 [1963], s. 331). Dolayısıyla İstanbul'dan ayrılan geri dönüşü kadar geçilen yerler, konaklanan menziller, varılan yerleşim birimleri ve buralardaki halkın tanıtılması seyahatnâme, bizzat yaşanmış olma hali ise hâtırat tanımlamasına haklılık verir. Ancak neticede bütün bu notlar, belirli bir resmî görevle gönderilmiş olan bir elçinin dönüşünde hükümetine sunduğu resmî taktir olma özelliğini ikinci plana atmaz ve sefâretnâmelerin yalnızca bu anlamda tanımlanmasını kaçınılmaz kılar.

Gerçekten sefâretnâmelerin çoğu, gidilen ülkelerdeki devlet adamlarıyla yapılan resmî görüşmeleri aksettirmemiş olmasından ötürü genelde siyasi içerik yönünden doyurucu olmamakla beraber elçilerin gizlilik derecesi bulunan bu gibi hususları ayrı taktir halinde takdim ettikleri bilinmektedir. Buna rağmen birçoklarında elçilerin herhangi bir siyasi görüşme sürdürdüğüne dair bir işaret ve buna yol açacak bir vesile yer almamaktadır. Yeni padişahın tahta çıkışını bildirme, baş sağlığı ve kutlama vesilesiyle gidip gelmeler bu anlamdadır ve bu nâfile teşrifat önemli ağır-lama masraflarına yol açtığından muhtap devlet tarafından özellikle Osmanlılar'ın itibardan düştüğü dönemlerde gereksiz olarak algılanmıştır. Bu sebeple bazı hükümdarlar sefâret heyeti gönderilmesiyle ilgili başvuruları gönülsüzce kabul etmiş, bazı devletler ise aynı sebepten ötürü bu teklifi açıkça geri çevirmiştir. III. Osman'ın tahta çıkmasını bir elçilik heyetiyle İngiliz kralına bildirmek üzere Londra'ya sefâret heyeti göndermek istemesi onay bulmamış, Prusya Kralı Büyük Friedrich, Berlin'e gelen ilk Osmanlı elçisi olduğu halde Ahmed Resmî Efendi'yi (1763) isteyerek kabul etmemiştir (Beydilli, s. 80 vd.).

Âcil siyasi çözümler için genelde fevkalâde olarak küçük bir maiyetle teşrifatsız